

УДК 069

Микола ТУПЧІЄНКО,
к.і.н., доцент кафедри історії,
археології, інформаційної та архівної справи,
Центральноукраїнський національний технічний університет

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

В попередній статті ми зупинилися на творцях давніх архівних документів в Месопотамії, їх назвах та спеціалізації [5]. Зараз спробуємо детальніше розглянути матеріали на яких створювалися архівні документи в країнах Стародавнього Сходу. Перше знайомство з архівами та бібліотеками Давнього Сходу відбулося ще в 40-х рр. XIX ст., завдяки дослідженням англійського археолога Генріха Остіна Лейярда (1817-1894 рр.) палацового комплексу асирійського царя Ашурбаніпала в Ніпурі. Пізніше були відкриті архіви та бібліотеки в містах-державках Месопотамії Урі, Уруці, Лаваші, Вавілоні...

Ці дослідження відкрили архівні і бібліотечні приміщення в царських палацах, що були наповнені обпаленими та необпаленими глиняними табличками, вкритими клинописними знаками. Саме глина стала основним матеріалом для формування давніх архівних текстів. Більше того, специфіка накреслення по глині письмових знаків обумовила еволюцію самого ієрогліфічного письма в Давній Месопотамії у вигляді клинопису. Як відзначає М.А. Дандамаєв тексти на глині називалися (tit)turpi, а стиль яким писали на глині у Вавілоні називався qanturpi, що буквально означало «очеретина для глиняної таблички».[1, с. 16]

Глина була самим доступним і поширеним матеріалом, яким забезпечували творців давніх текстів ріки Євфрат і Тигр. Для виготовлення табличок використовувалася добре відмудлена глина. Процес відмудювання полягав у багаторазовому заливанні глини водою в ємкостях, вимішуванні та зливанні води. В результаті цих процедур формувалася дрібнозерниста дуже пластична глиняна маса з мінімальною кількістю домішок, яка не лише добре місилася, а й не розтріскувалася після висихання. Можна було зібрати відмудлену глину безпосередньо на берегах річок.

Із цієї глини писарі та інші чиновники могли формувати таблички для письма. Сира глина дозволяла не лише виправляти помилки та дописувати пропущені ієрогліфічні знаки, а й повністю змінювати тексти документів. Переважно довжина табличок в 1.5-2 рази перевищувала їх ширину. Варіювала також їх форма: прямокутна, підпрямокутної форми із заокругленими кутами, овальні. В перетині вони часто були лінзовидні [3]. Останнє, очевидно, обумовлювалося формуванням табличок шляхом стискання глиняного шматка між ладонями творця документу.

Глина – вічний матеріал, тому навіть через тисячі років після їх

створення глиняні таблички не лише зберігають форму, а й зберігають майже без втрат написані на них тексти. Археологи знаходять таблички на значній глибині у відволоженому або й сирому стані. З метою їх консервації рекомендується вологі таблички загорнути в папір та залишити на тривалий час в тіні для просушування. Останнє запобігає швидкому обезводненню табличок, що дозволяє уникнути їх розтріскуванню [2].

Цікаво, що цей метод діє також у випадках, коли таблички знаходилися у глиняних конвертах. Поволі висихаючи в тіні, глина конверту відділяється від самої таблички, не пошкоджуючи її.

Абсолютна більшість табличок в давніх архівах була необпаленою, але зустрічаються й обпалені до стану цегли. Це таблички, які були носіями важливої інформації, розрахованої на тривале зберігання. До них належать міжнародні договори, окремі статистичні данні...[4].

Міжнародний характер аккадської та вавилонської мови, разом з клинописною писемністю стало причиною виявлення клинописних текстів на глиняних табличках далеко за межами Месопотамії, зокрема, в давньому Єгипті. Під час розкопок Тель Амарни - столиці фараона-єритика Ехнатона (XVIII дин.) у 1891-1892 рр. було виявлено архів клинописних табличок, які містили переписку єгипетських царів з правителями Месопотамії, хетів, Мідії, Марі, а також тексти міжнародних договорів. Тобто вже в II тис. до н.е. ми зустрічаємося з феноменом формування цілісного інформаційного простору, який базувався на використанні міжнародних мов та міжнародних писемних систем і є свідченням перших проявів цивілізаційної глобалізації в інформативній сфері.

Водночас, клинописні тексти на глиняних табличках з Месопотамії, дозволяють стверджувати, що тексти писалися не лише на глині, а й на інших матеріалах: шкірі, дерев'яних дощечках та з слонової кістки. У несприятливих умовах ці матеріали швидко руйнуються, тому у більшості випадках не збереглися до нашого часу, тому тексти на табличках дозволяють з упевненістю говорити, що ці матеріали були досить поширеними.

Починаючи із старовавилонського періоду, в текстах зустрічається слово (is)le-e, яким позначалися дерев'яні таблички для письма. Це слово стало широковживаним в I тис. до н.е., що вказує на популярність цього типу носіїв текстів. Ці таблички покривали воском, на якому писали кістяними чи металевими палочками – каламами. Матеріалом для табличок служили такі породи дерева, як тамариск, самшит, кедр, і кипарис, а також горіх. В Німруді були виявлені саме горіхові дощечки для письма. Дандамаєв М. наводить приклад одного листа, в якому автор просить прислати йому дерево, запитує про його вартість і зазначає, що він виготовить чудову дощечку для письма і збирається займатися їх виготовленням [1].

В аккадських текстах зустрічається вираз «вощені таблички», найдавніша згадка про які міститься в листі з Угарита (близько XIV ст. до н.е.).

Царські і храмові написи часто викарбовувалися на камені. Існував навіть вираз «відповідно до кам'яної таблички». Саме так називається

документ періоду Дарія I, в якому мова йшла про продовольчі норми для богів. Дослідники відзначають, що дуже рідко на камені карбувалися приватно-правові документи, зокрема, до них належать шлюбний контракт із Вавилону (624 р. до н.е.) та документ, яким фіксувалася продаж поля, складений на чорній кам'яній плиті з Урука (періоду правління Шамаш-шум-укина) [1].

В ахаменідський час у вавилонських текстах починають згадуватися *magallatu*—«шкіряний згорток (рулон)». В документах архіву Мурашу мова йде про виготовлення шкіряних зортків. Зокрема відомо, що в Ассирії писаря позначали особливою монограмою, яка означала писаря, який міг писати на шкірі. В іншому тексті мова йде про видачу шкір міському і храмовому писарям.

Починаючи з VI ст. до н.е. зрідка з'являється згадування пергаменту в якості матеріалу для письма. В I тис. до н.е. в Месопотомії для аккадських текстів також використовували папірус та папірусний папір.

В якості матеріалу для письма використовувалися також різні металеві пластини. В одному нововавілонському листі пишеться: «Відправ мені цю бронзову тарілку (?), на яку нанесено малюнок (богині) Іштар, що (скаче на леві)».

Ще один матеріал для письма, який згадується в новоассирійських текстах, є слонова кістка. Такі дощечки, подібно до дерев'яних покривалися воском. Дандамаєв М. висловлює припущення, слово «*tabšīnu*» у пізньоассирійських текстах варто тлумачити як «табличка з слонової кістки» [1]. Відсутність збережених документів на шкірі, дереві та слонової кістці (на восковій основі), не дозволяє з певністю говорити про стиль письма, яким фіксувалися написи на них. Логіка підказує, що він мав відрізнятися від класичного клинопису, оскільки написи робилися чорнилами з використанням пензлів чи пташиних пер, тобто були технологічно іншими.

Отже вибір матеріалу, на якому складалися тексти, визначався наступним факторами: доступністю та дешевизною, коротким терміном існування інформації, статусом та значимістю текстів і, врешті, соціальним статусом та заможністю творця текстів (маються на увазі металеві та з слонової кістки таблички).

Джерела та література

1. Дандамаєв М.А. Вавилонские писцы. Изд-во «Наука». Главная редакция восточной литературы. 1983 г. 246 с.
2. Кьер Эдвард. Они писали на глине. Рассказывают вавилонские таблички. Изд-во «Наука». Главная редакция восточной литературы. 1983 г., 246 с.
3. Липин Л. Глиняные книги. — Москва; Ленинград: Гос. изд-во дет. лит., 1952. — 300 с.
4. Овчинников В. Історія книги: еволюція книжкової структури. — Львів: Світ, 2005. — 420 с.
5. Тупчієнко М. Творці архівних і бібліотечних документів Стародавнього Сходу. *Універсум*. 2021. Вип. 2.